

NOTO‘LIQ OILA FARZANDLARINING OILAVIY QADRIYATLARGA BO‘LGAN MUNOSABATI DIAGNOSTIKASI

Abdullayeva Soraxon

Urganch Davlat Universiteti

Psixologiya ta’lim yo’nalishi 231-guruh

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Noto‘liq oila farzandlari haqida hamda bunday oilada kamol topayotgan farzandlarda oilaviy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatlarni shakillantirish, diagnostika qilish yo‘llari haqida so‘z boradi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi holati oila oldiga o‘ziga xos yangi ijtimoiy vazifalarni qo‘ymoqda. Fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish munosabatlari, odamlarning o‘zaro muloqot, munosabatlar doirasi inson ruhiyatida hissiy emotsional o‘zgarishlarni vujudga keltirmoqda va bular oilaviy hayot xarakteriga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda.

Kalit so‘zlar: Oila, noto‘lik oila, noto‘liq oilaning sog‘lom oiladan farqi, farzand, shaxs, muloqot, munosabat, ruhiyat, depressiya, emotsional holat, frustratsiya, ruhiy zo‘riqish.

Аннотация: В данной статье говорится о детях из неблагополучных семей и способах формирования и диагностики отношений с семейными ценностями у детей, растущих в таких семьях. Современное состояние развития общества ставит перед семьей новые социальные задачи. Научно-технический прогресс, производственные отношения, взаимодействие людей, масштаб отношений создают эмоциональные и эмоциональные изменения в психике человека, влияющие и на характер семейной жизни.

Ключевые слова: Семья, неблагополучная семья, отличие неблагополучной семьи от здоровой, ребенок, личность, общение, отношение, психика, депрессия, эмоциональное состояние, фрустрация, психическое напряжение.

Abstract: This article talks about children from dysfunctional families and ways to form and diagnose relationships with family values in children growing up in such families. The current state of the development of the society presents new social tasks to the family. Scientific and technical progress, industrial relations, human interaction, and the scope of relations are creating emotional and emotional changes in the human psyche, and these are also affecting the nature of family life.

Key words: Family, dysfunctional family, the difference between a dysfunctional family and a healthy family, child, personality, communication, attitude, psyche, depression, emotional state, frustration, mental stress.

To'liq bo'lmagan oila bu bitta ota-ona va bolalardan iborat yadroli oila. Rossiyada to'liq bo'lmagan oila ko'pincha ona va bolalardan iborat. Oilalar ikki sababga ko'ra to'liq bo'lmaydi: ota-onaning ajralishi; turmush o'rtoqlardan birining o'limi. Sotsiologlar va psixologlar uchinchi omil nikohsiz bolaning tug'ilishini aniqlaydilar. Aslida, tug'ilishdan oldin oila yo'q edi, shuning uchun buni sabab deb atash qiyin, aksincha shart. Ammo mutaxassislar ta'sir qilish bo'yicha ikkinchi o'ringa qo'yishadi (birinchi ajralish). Nikohdan tashqari tug'ilishlar orasida voyaga etmagan onalarning tug'ilishi alohida o'rin tutadi. Oila a'zolari tomonidan bolalar oldiga qo'yiladigan talablarning birligi, o'zaro mas'uliyat va ta'sir ko'rsatishdagi uyg'unlik bola shaxsining har tomonlama rivojlanishining muhim manbai hisoblanadi. Bola shaxsi ko'p jihatdan va asosan, oilada shakllanadi. Yashashning boshlang'ich qoidasini o'rganadi. Oilaning tarbiyaviy ta'siri shunchalik kuchli bo'ladiki va bizning nazarimizda ota onalarning xarakterlari xususiyatlari bolaga biologik yo'l bilan o'tganday tuyuladi. Shuning uchun ham oilani "hissiyotlar maktabi" deb bejiz aytilmaydi. Oiladagi maishiy turmush sharoiti, oila jamg'armasi, qadriyatlari, oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, ularning xulq-atvorlari, axloqiy sifatlari, ehtiyojlari va qiziqishlari bolaga ilk yoshlik davridanoq o'z ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Ayniqsa ota va onaning ma'naviy qiyofasi, ijtimoiy sifatlari kelgusida bolada qanday xarakter xususiyatlari shakllanishini oldidan belgilab beradi. Chunki bola eng avvalo o'ziga yaqin bo'lgan kishilarga taqlid qiladi, ularning xulq-atvorlarini o'zida ifoda eta boshlaydi. Shaxs ma'naviyati, uning dunyoqarashi, tasavvuri va e'tiqodiga aloqador ko'nikmalar majmui asosan, oilada shakllanadi. Shu ma'noda, oila-haqiqiy ma'naviyat o'chog'i, tarbiya omili muhitidir. Binobarin, milliy mafkuramizga xos ilk tushunchalar ham inson qalbi va ongiga avvalo oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o'giti, ota ibрати va ona mehri orqali amalga oshiriladi. Mustaqil davlatimizda oilalarning ahloqiy, ma'naviy va ruhiy barkamolligini mustahkamlash borasida amalga oshirilayotgan sayi-xarakatlar kun sayin ortib bormoqda. Hukumatimizning oila mustahkamligini ta'minlash, uning ijtimoiy funktsiyalarini amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa, oilaning farzandlar tarbiyalashdagi nufuzini oshirishga ko'maklashish hamda yosh erxotinlarning moddiy hamda maishiy shart-sharoitlarini yaxshilash borasidagi aniq dasturiy tadbirlari mamlakatimizda oila va nikoh munosabatlarining qadriyat sifatida e'tirof etilishini ta'minlamoqda. Zero, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek; «Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, vatan tinch bo'ladi». Jamiyat taraqqiyotining hozirgi holati oila oldiga o'ziga xos yangi ijtimoiy vazifalarni qo'yimoqda. Fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish munosabatlari, odamlarning o'zaro mulokat, munosabatlar doirasi inson ruhiyatida hissiy emotsional o'zgarishlarni vujudga keltirmoqda va bular oilaviy hayot xarakteriga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Oilani qadriyat sifatida tavsiflash va uning jamiyat hayotidagi nufuzini ta'kidlash bilan birgalikda uni mustahkamlovchi omillarning rolini o'rganish, yoshlarni oilaviy hayotga

tayyorlash, ularda kelajakka ishonch, o'z xalqi va yurti taqdiriga nisbatan mas'uliyat hislarini shakllantirish katta ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb masaladir. Chunki, O'zbekiston yildan yilga rasmiy nikohlar oshib borayotgan mamlakatlardan biri bo'lib, unda nikoh ajrimlarini kamaytirish yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa yoshlarda oila va nikoh, istiqboldagi hayotga nisbatan to'g'ri tasavvurlarning shakllanganligiga, ularning optimizm ruhida tarbiyalanganligiga bevosita bog'liqdir. Afsuski, amalga oshirilayotgan say'i-harakatlarga qaramay, yoshlarning oilaviy hayotga psixologik jihatdan tayyor bo'lmaganligi, oilaning sog'lom ma'naviy muhiti to'g'risida aniq tasavvurlarga ega bo'lmaganligi tufayli yosh oilalar o'rtasida nikoh ajrimlari hamon qayd etilmoqda. Oilada faqat bir ota yoki ona bo'lsa, bunday oila noto'liq oila deb ataladi. Noto'liq oila haqida gapirilganda shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, noto'liq oilalar turlicha yuzaga keladi. Oilada er-xotinlardan birining vafot etganligi tufayli yoki ularning ajralishi tufayli oila noto'liq bo'lib qolishi mumkin. Albatta oilada ota yoki onaning vafot etishi bu ulkan fojea, lekin bunday oilalarda marhumning ruhi hurmati, unga nisbatan, uning sha'niga ijobiy munosabatlar saqlanib qoladi. Biroq er-xotinning ajralishi sababli yuzaga kelgan noto'liq oilalarda «tirik yetim» bolalar qoladi. «Tirik yetimlik» jamoatchilik o'rtasida, ayniqsa bolalar jamoalarida (bog'chada, maktabda, tengdoshlar davrasida) nisbatan kuchliroq qoralanadi. Ajralish faqatgina ajralgan erxotinlarga emas, balki ajralish oqibatida otasiz yashayotgan farzandlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ajralish otasiz yashayotgan qiz bolaning his-tuyg'ulariga, onasiga bo'lgan mehriga, qiz bolada shakillanadigan ota obraziga va otasiz o'sayotgan qizning ruhiyatiga salbiy ta'sir qiladi. Ko'pincha ajralishayotganlardan ajralish sababi so'ralsa, ular qandaydir hamma uchun birdek bo'lib qolgan sabablarni ko'rsatishga harakat qilishadi. Masalan, «xarakterimiz mos tushmadi», «o'zga shaxsning aralashuvi», «qo'pollik», «moddiy qiyinchilik», «ichkilikbozlikka berilish», «yashash sharoitining noqulayligi», «ota onalarning noo'rin aralashuvi» kabilar. SHuni alohida ta'kidlash lozimki, oiladagi ma'naviy-ruhiy iqlim qanchalik mustahkam va er-xotinlar bir-birlarini qanchalik yaxshi tushunsalar bu «sabablar» oilaning inqiroziga asosiy sabab bo'la olmaydi. Aksincha vaziyatlarda esa jamiyat uchun – noto'liq oilalar soni ko'payadi, oilalararo yoki qarindoshlararo adovat yuzaga keladi, bir jinsning ikkinchi jinsga nisbatan nafrati paydo bo'ladi, foxishabozlik ortadi, teri-tanosil kasalliklarining ortishi kuzatiladi, shaxsning ijtimoiy faoliyati susayadi. Erkaklarda yolg'izlik hissining ortishi, giyohvandlik va ichkilikbozlikka berilishni va turli kasalliklarni keltirib chiqaradi. Ayollarda yolg'izlik hissining ortishi, qayta oila qurish imkoniyati cheklanganligi, nevrozlar, stresslar, turli hastaliklar, o'z joniga qasd qilish kabilarga olib kelishi mumkin. Biz ko'p hollarda ayollarga bola-chaqa, uy-ro'zg'or, oila uchun jon kuydirish, ular uchun o'zidan kechishni tar g'ib qilamiz, ulardagi bu xususiyatni eng asosiy - ayollik sifati deb baholaymiz. Lekin aynan shunday ayollar asta-sekin o'z ayollik

mohiyatlaridan uzoqlasha boshlaydilar, shaxsiy vujudiy egoizmlarini, ayol ekanliklarini unuta boshlaydilar. Ular uchun bunday hayot tarzi go'yo qoniqarliddek, shu bilan o'zlarini baxtli deb his qilsalar ham, lekin ongsiz ravishda bu holat ularda qondirilmagan mayllar tufayli paydo bo'ladigan psixik holat - frustratsiyani paydo qiladi, nimadandir ko'ngli to'lmaslik, asabiylik, xafaqonlik kabi psixik ongaysizlikka sabab bo'ladigan sharoit yaratadi. O'zbek oilalarida ota va ona, ota-ona va bolalar, bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ijobiy ko'rinishlari haqida behisob fikrlarni aytish mumkin. Odob, ahloq, andisha asosiga quriladigan bunday munosabatlar bir qaraganda to'laqonli ijtimoiy individni shakllantirish uchun yetarliddek tuyuladi. Bularning hammasi aslida oilaning baxti, oila ahzolarining qoniqish hissi uchun yetarli bo'lishi kerak edi. Lekin ming afsuski xali hozir ajralishlar sonining ko'pligi, ajralmay, lekin baxtsiz yashayotgan oilalarning yetarlicha topilishi bizning bu yerda nimanidir hisobga olmayotganligimizni, nimanidir unutib qo'yayotganligimizni, nimagadir yetarlicha e'tibor bermayotganligimizni ko'rsatadi. Fikrimizcha, ana shu nazardan chetda qolayotgan narsa bu ayolning "shaxsiy vujudiy egoizmi" bo'lishi mumkin. Ayolning "shaxsiy vujudiy egoizmi"ning to'laqonli qondirilmagani unda frustratsiya (qoniqtirilmagan stimullashgan ehtiyojlar mavjudligi bilan xarakterlanadigan psixik holat) vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Natijada ayolda o'z hayotidan xafsalasi pir bo'lish, asabiylik, xavotir va umidsizlik holatlari paydo bo'ladi. Onaning bu holati bevosita uning hayotiy davomchisi bo'lgan bolasining shaxsiy taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu narsa yaxshi ma'lumki, hayotdan quvona olmaydigan, o'z ichki mohiyatidan uzoqlashgan, shaxsiy vujudiy "egoizmini" yo'qotgan ona go'yoki "niqobda" yashaydi va o'z bolasi uchun qopqon yaratadi. Emotsiyalarining cheklanganligi sababli bunday ona o'z bolasini emotsional tobelikda ushlab turish uchun kuchli ehtiyoj sezadi va shu maqsadda o'z bolasi bilan o'zaro faoliyatning o'ziga xos usulini yaratadi. Uzoq davom etadigan "infantillik" (organizm jismoniy va psixik taraqqiyotining tormozlanishi)ni rejalashtiradigan bunday vaziyat bolaga o'z onasi bilan munosabatning primitiv usulini o'rgatadi, uning meyyordagi taraqqiyotga tomon harakatini to'xtatadi va boladan onaning har qanday yashirin istaklarini albatta bajarishni talab qiladi. Yaxshi ona bolishi uchun eng avvalo "ayol bo'lish" va "baxtli odam" bo'lish kerak. O'zini, hayotini, butun tabiiy ehtiyojlarini bolalarga, oilaga qurbon qilish yaxshi ona bo'lish degani emas. Bunday ona avvalo o'zini aldaydi, qolaversa o'zi xohlamagan holda, ongsiz ravishda bolalar shaxsiy taraqqiyotini ham barbod qiladi. Oila sharoitidagi ruhiy zo'riqish oila a'zolari tarkibining to'liq bo'lmasligi, o'zaro munosabatlar murakkabligi, ayollar ishlab chiqarishda, davlat tashkilotlarida mehnat qilish bilan bir qatorda uy-ro'zg'or ishlari bilan tinimsiz bandligi, charchoqdan so'ng yetarli dam olmaslik turli tana kasalliklari, depressiya, asabiy holatlarga, oila garmoniyasi buzilishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari farzand tarbiyasiga nisbatan befarqlik natijasida televizor yoki kompyuter

oldida koʻp vaqtini oʻtkazadigan bolalarning kattalar olamiga muddatdan oldin kirib borishi kuzatiladi, shuningdek, bu xol bolalarda tez toliqish, parishonxotirlikni yuzaga keltiradi. Notoʻliq oilada voyaga yetayotgan farzandlar er va xotin oʻrtasidagi yaxlit munosabatlarning guvohi boʻlmagani uchun, ushbu munosabatlar haqida toʻliq tasavvurga ega boʻlmay voyaga yetadi. Yolgʻiz oʻzi bola tarbiyasi bilan shugʻullanib, uni voyaga yetkazayotgan ayol bola tasavvurida ketib qolgan otasi haqida negativ (salbiy) tushunchalarni yuzaga keltirishi tabiiy xol, ayniqsa bu ajrashish ogʻir hissiyotlarni qoldirgan boʻlsa. Otasiz voyaga yetayotgan ogʻil bola erkaklar toʻgʻrisidagi salbiy fikrlarni koʻp eshitgan sari, bu tushunchalarning notoʻgʻriligiga qiyinchilik bilan ishonadi. Bu qiyinchilik esa unda ichki kurashni vujudga kelishiga sabab boʻladi. Onasi tomonidan koʻp erkalatilgan yoki jamiyatda asosan, ayollar ustivor degan fikrga borgan oʻgʻilda erkak kishilarga nisbatan befarqlik, bepisandlik munosabati vujudga keladi. Koʻp xollarda oʻgʻil boladagi yolgʻiz onaga yordam berish istagi uni erkin hayotdan voz kechishga undaydi. Oqibatda koʻp oʻgʻil bolalarning onalari oldida qolishi natijasida qarama-qarshi jinsga etibor qilishi susayadi yoki aksincha onaga qarshi chiqib, uydan ketish, onani, ayolni behurmat qilish xollari uchraydi. Aybdorlik hissi kuchaygan sari bunday bolalarda ayollarga nisbatan qoʻpol muomala shakllanadi yoki aksincha umri davomida ularga boʻysunib yashash vujudga keladi. Bundan tashqari notoʻliq oilada ona tomonidan katta ogʻilga ota rolini yuklab, oʻgʻil pozitsiyasiga chek qoʻyish ham kuzatiladi. Aksariyat xolatlarda yolgʻiz onalar yosh oʻgʻillariga beixtiyor maʼnaviy tayziq oʻtkazadilar, yani «otangdan koʻrmaganimni sendan koʻray», «katta boʻlsang menga unday qilasan, bunday narsa olib berasan» kabi fikr-mulohazalari bilan bolaning yoshlik davriga xos boʻlgan begʻuborlikni yoʻqotib, unga katta odamning masuliyatini yuklab qoʻyadi. Notoʻliq oilada voyaga yetayotgan qiz bola ham ayol va erkakning oʻzaro munosabatlariga notoʻgʻri yondashishi mumkin. Uning shaxsiy jinsiy idenfikatsiyasi oʻzgaruvchan boʻlishi, yani u hayotda itoatkor boʻlib, hamma narsaga rozi boʻlishi, hech narsani talab qilmasligi, yoki aksincha, barcha narsani oʻzi mustaqil qilib, erkinlikni talab qilishi kuzatiladi. Bunga misol tariqasida hozirgi kunda rivojlanib borayotgan emansipatsiya (ozod boʻlishga intilish) jarayonini keltirish mumkin. Yani, yolgʻiz ayol farzand tarbiyasida epchillikni, uddaburonlikni, tadbirkorlikni namoyon etib, oiladagi barcha muammoni oʻz yelkasiga olgan oilada voyaga yetgan qiz bola turmushga chiqqandan soʻng erkakning ustun kelishiga yoki muammolarni erkak tomonidan hal qilinishiga koʻnmasligi ham mumkin. Biroq ayol-ona erkaklarga nisbatan togʻri munosabatda boʻlsa, bolalarda salbiy tushunchani vujudga keltirmaydi. Ayol oʻzi tanigan, hurmat qilgan erkaklarga nisbatan oʻz farzandlarida ijobiy munosabatni shakllantirish imkoniyatiga ega. Ular ayolning otasi, aka-ukalari, tanishlari boʻlishi mumkin. Yuqoridagi holatlarda ota-onalarning bola tarbiyasidagi maʼsuliyatini instinkt

darajasiga ko'tarish, oila a'zolariga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatuvchi an'analarni yaratish kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Karimova V.M. Oila psixologiyasi. T.: «Fan va texnologiya», 2008. 152 b.

Faxr ul Banot Sibgatullox qizi. Oila saboqlari. Toshkent. 1992. - 96b.

Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: «Ma'naviyat», 1998.- 12 b.

Axmatxonovna, G.A. X., & Iqboljon o'g'li, T.J. (2022). TALABA YOSHLARNING OILADA FARZAND TARBIYASI HAQIDAGI ZAMONAVIY TUSHUNCHALARINING PSIXOLOGIK TAHLILI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 600-606.

Noto'liq oilalarda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari **Asranbayeva M.X**

<http://www.gogle.com> sayiti